

Maja Verdonik

Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet
Sveučilišna avenija 6, 51000 Rijeka
mverdonik@ufri.uniri.hr

Paola Rađa

OŠ Turnić Rijeka
Franje Čandeka 20, 51000 Rijeka
p.radja@live.com

Stručni članak

(primljeno 7. 12. 2021.)
UDK 821.162.3.09-343
821.163.3.09Nemcova,B.

MOTIVI ČEŠKIH LEGENDI U BAJKAMA BOŽENE NĚMCOVÉ

U radu se uvidom u dostupne izvore povezuju motivi čeških legendi prisutni u pojedinim bajkama Božene Němcové, u svrhu osvjetljavanja njihove uloge u kontekstu češkog narodnog preporoda. Češke narodne legende, kao dio češke narodne književnosti, imale su velik utjecaj na književno stvaralaštvo Božene Němcové. Književnica ih je smatrala iznimno važnima te su joj bile inspiracija za bajke pomoću kojih je, kao aktivna pripadnica češkog narodnog preporoda, željela probuditi nacionalnu svijest Čeha. Rezultati usporedbe motiva pojedinih čeških legendi u kontekstu njihove povezanost s bajkama Božene Němcové pokazuju čestu prisutnost motiva broja tri, karakteristične obiteljske odnose – troje djece u obitelji od kojih najmlađe predstavlja ispravne moralne vrijednosti prihvaćene u društvu, zatim uporabu poganskih i kršćanskih te motiva zlatnog čarobnog predmeta, kao i motiva češke kulture kao što su pjesma i ples.

Ključne riječi: Božena Němcová, češki narodni preporod, češke narodne bajke i legende.

Uvod

Književnica Božena Němcová smatra se utemeljiteljicom novije češke proze. Njezin je pripovjedački dar posebno došao do izražaja u zbirci *Narodne bajke i predaje* (1845. – 1846.) koje je umjetnički osebujno obradila naglašavajući njihovu idejnu stranu, naročito načelo apsolutne pravde. Ujedno, roman *Bakica* Božene Němcové jedno je od prvih djela europske književnosti 19. stoljeća pučkog karaktera s likom seoske žene u središtu proznog književnog djela (Karpatský 1975; Pintarić 2007).

Zbirke čeških i slovačkih bajki i legendi Božene Němcové¹ često se uspoređuju s *Dječjim i kućnim bajkama* braće Grimm, no prema riječima autora Jacka Zipesa, Milene Mileve Blažić i Kasilde Bedenk (2020), među njima postoji velika razlika. U usporedbi s braćom Grimm, Němcová nikada nije tvrdila da su njezine bajke „autentične“ narodne priče s obzirom na to da ih je oduvijek nastojala stilski urediti u skladu s narodnom predajom. Češke bajke u njezinoj obradi pune su lokalnog kolorita te teže društvenom utopizmu, dok su slovačke bajke, koje je Němcová sakupila i objavila, dinamičnije i neobičnije. Slovačke bajke književnica je prevela na češki jezik zadržavši dijaloge na izvornom, slovačkom jeziku uz korištenje mnogih slovačkih poslovice (Zipes, Blažić, Bedenk 2020).

U radu se uvidom u dostupne izvore povezuju motivi čeških legendi prisutni u pojedinim bajkama Božene Němcové, u svrhu osvjetljavanja njihove uloge u kontekstu češkog narodnog preporoda.

Češki narodni preporod

Češki narodni preporod trajao je od kraja 18. stoljeća do formiranja Čehoslovačke kao države 1918. godine (Šnobl 2017). U tom se razdoblju na području Europe rađala ideja o panslavizmu, stvarali su se novi nacionalni identiteti i budila se nacionalna svijest. S obzirom na to da je Češka bila u sastavu Habsburške Monarhije, Česi nisu bili samostalan narod, a njihov se nacionalni identitet našao u krizi. Godine 1848. dolazi do propasti revolucije te se društveno-političko stanje u Češkoj znatno pogoršava posebice nakon dolaska na vlast Bachova apsolutizma. Djelovanje umjetnika i književnika bilo je otežano budući da su sva književna djela podliježala cenzuri. Češki jezik nije bio službeni jezik kulture, već je to bio njemački jezik (Kos 2008).

Stjepan Radić o tome piše: „Kao pojedini čovjek tako i narod mora najprije imati legitimaciju, hoće li se dati na kakav veliki put. Narodna legitimacija zove se povijest. Koncem XVIII. stoljeća ne bijaše češke povijesti (...) Istodobno blizu dva puna stoljeća uništavala je jezuitska reakcija i državnom vlašću i inkvizicijom sve spomenike češke književnosti, te su usred samog Praga znale planuti čitave gomile čeških knjiga. Češki su jezik osim toga izbacivali iz svekolikoga javnog života, a pod konac XVIII. stoljeća već i iz svakoga društva, koje se smatraše i nazivaše

1 Pored zbirke čeških i slovačkih bajki s naslovom *Narodne bajke i predaje* (1845. – 1846.), Božena Němcová objavila je i zbirku slovačkih bajki u prijevodu na češki jezik, s naslovom *Slovačke narodne bajke i legende* (1857. – 1858.) (usp. Zipes, Blažić, Bedenk 2020).

boljim“ (Radić 1910: 117). Prema Radiću bilo je potrebno: „obnoviti češku povijest i pokazati je i ostaloj Evropi u pravoj historijskoj istini; obnoviti češki književni jezik i uvesti ga barem u onaj dio višega društva, koji se još nije hotimice i znalice iznevjerio češkoj domovini i češkomu narodu; napokon je s povjesničkom istinom i čistim narodnim govorom trebalo i češki puk oduševiti i skupiti u rodoljubno kolo s jasnim ciljem, i s točnim programom za daljnji domovinski i narodni život i rad“ (Radić 1910: 117).

Češki se identitet uspio očuvati u ruralnim sredinama. Upravo su zato bajke i legende postale jezgrom narodnog preporoda. Narod je pomoću njih očuvao svoj jezik te se one smatraju kamenom temeljcem u izgradnji češkog nacionalnog identiteta, jezika i književnosti. U to su vrijeme bajke u Češkoj sakupljali i objavljivali Božena Němcová i njezin suvremenik Karel Jaromír Erben. Oboje se često uspoređuje s braćom Grimm zbog velikog doprinosa očuvanju češkog jezika i kulture (Šnobl 2017). Pritom, za razliku od Erbena, Němcová nije željela bajke zapisati u izvornom obliku, već je nastojala oblikovati motive tako da izraze karakteristike češkog naroda trudeći se naglasiti jednakost svih ljudi (Dražková 2013).

Češke narodne legende

Legenda je prozna književna vrsta usko povezana s predajnim žanrom. Motivi u legendama pretežito su religijski, ponekad i povijesni te sadrže elemente čudesnoga kao i bajke. Teme koje se najčešće javljaju u legendama bave se životom vladara, svetaca i vitezova čiji su životi povezani s nekim nevjerojatnim događajem. Ljudi koji se spominju u legendama mogu biti visokog društvenog statusa, ali to mogu biti i pučani. Često se kao motivi pojavljuju proročanstva i zakletve iz prošlosti. Događaji koji su običnom puku neobjašnjivi lako prelaze u legendu. Stoga se u legendama mogu pronaći nadnaravni likovi poput vampira, vještica, vragova, anđela i brojnih drugih (Botica 2013).

S obzirom na to da su fabule legenda fiktivne, vjerovanje se ističe kao njihovo glavno obilježje. Kako bi se doprinijelo vjerodostojnosti legende, uvode se konkretni lokaliteti – gradovi i mjesta, te likovi junaka – povijesnih ličnosti (Honko 2010).

Jezik kojim su legende pripovijedane, a kasnije i zapisivane, jednostavan je narodni jezik koji su slušatelji s lakoćom razumjeli, pamtili te usmeno prenosili sljedećim naraštajima. Ako je narodni pripovjedač želio izazvati emocije slušateljstva, obogatio bi pripovijedanje poslovicama i izrekama poznatim slušateljstvu (Brožková 2012).

Češke narodne legende, kao dio češke narodne književnosti, imale su velik utjecaj na stvaralaštvo Božene Němcové. Književnica je legende smatrala iznimno važnima te ih je željela sačuvati za sljedeće naraštaje. Češke legende bile su joj inspiracija za bajke pomoću kojih je Němcová željela probuditi nacionalnu svijest Čeha (Šnobl 2017). Štoviše, legenda *Oldřich i Božena* dodatno je utjecala na Boženu Němcovou. Inspirirana njome književnica si je nadjenula pseudonim Božena Němcová umjesto rodnog imena Barbora (Otčenášek 2012). Němcová je, poput Božene iz legende, bila seoskog podrijetla i češke krvi. Knez Oldřich je, prema legendi, Boženu učinio kneginjom Češke, a može se reći da je i Božena Němcová bila svojevrsna kneginja češke kulture i književnosti, koja je u svojim djelima promicala svakodnevni život običnih ljudi, najčešće seljaka.

Ujedno, brojne češke legende tematiziraju slavnu povijest češkog glavnog grada Praga te se u njima spominju češki velikani poput sv. Václava, kralja Karla IV. Luksemburškog i Libuše. Nadalje, spominju se i brojni važni lokaliteti u Pragu kao što su Vyšehrad, Hradčany, Karlov most, Pražský orloj (Praški astronomski sat) kao i brojne crkve i katedrale budući da je Češka bila i sastavnim dijelom Svetog Rimskog Carstva (Harits 2016).

Motivi čeških legendi u bajkama Božene Němcové

Legende s motivima iz života čeških seljaka:

Dolazak Čeha i O životu starih Čeha (Příchod Čechů, Život starých Čechů)

Dvije legende: *Dolazak Čeha* i *O životu starih* opisuju dolazak Čeha u novu domovinu, na područje današnje Češke Republike i njihov način života ondje. Nakon što su doputovali s istoka, pod vodstvom braće Čeha i Lecha (koji je svoj narod odveo dalje, na područje današnje Poljske), Čechu, praocu Čeha, svidio se krajolik u koji je došao, okružen planinama, ispunjen livadama i šumama, kojim protječe rijeka Vltava. Zaključio je da je zemlja pogodna za potrebe njegova naroda te da nema svrhe putovati dalje. Narod je zemlju nazvao po Čechu koji je bio i prvi vladar. Prema legendama Česi su živjeli teškim životom ispunjenim fizičkim radom. Bavili su se poljoprivredom, uzgojem stoke i lovom. Kuće su gradili od drveta koje su posjekli u šumi. Po nekoliko obitelji radilo je na zajedničkim poljima što im je bio jedini izvor kruha. Ljudi su si uzajamno pomagali i nisu međusobno ratovali. Sgradili su i prve velike dvorce obrubljene jarcima i bedemima kako bi se mogli obraniti od neprijatelja u slučaju napada (Nikl 2006).

U ovim legendama može se primijetiti da su se stari Česi bavili jednakim poslovima kao i likovi seljaka u bajkama Božene Němcové, koji su se prehranjivali teškim radom. Također je razvidno da, kao i u bajkama, plemstvo nema uvijek glavnu ulogu (Harits, 2016; Runštuková 2017).

U bajci *O Pepeljuži* obitelj živi u kolibi na selu. Otac odlazi u šumu nasjeći drva za ogrjev, a zatim odvodi i kćeri da skupljaju borove šišarke i suho granje.

U bajci *Tri zlatna pera* doznaje se da je Čestmír pastir koji čuva ovce, pritom pleće vijence od cvijeća te voli pjevati narodne pjesme tijekom rada (Otčenašek 2012).

Bajka *O dvanaest mjeseci* također crpi motive iz ovih legendi. Djevojke s majkom žive u kolibi u šumi. Maruška je radišna djevojka upravo poput starih Čeha. Brine se o domaćinstvu i o kravici koju posjeduju. U konačnici Maruška nasljeđuje kuću i nastavlja živjeti seoskim životom: „Maruški je ostala kućica, kravica i komadić zemlje, pa je ona zadovoljno i lijepo živjela“ (Němcová 1969: 36). Pripovijedanjem o Maruškinim odlascima u šumu po ljubičice, jagode i jabuke, bajka *Dvanaest mjeseci* sadrži i iznimno slikovite opise prirode karakteristične za pojedino godišnje doba. Usp:

- proljeće: „snijeg poče da se topi, drveće da puca, ispod bukve se zazelenje trava, u travi se zarumenješe pupoljci janja i nastade proljeće. U grmlju, sakrivene ispod lišća, procvale su ljubičice, a bilo ih je toliko kao da je po zemlji prostrta velika, plava marama“ (Němcová 1969: 31).
- ljeto: „Vatra visoko buknu, a od njenoga žara začas se istopi snijeg, zemlja se zazelenje, drveće olista, ptice propjevaše, razno cvijeće u šumi procvjeta i nastala ljeto. Ispod bukava kao da je netko prosuo bijele zvjezdice. One su se brzo pretvarale u jagode koje su brzo sazrijevale i izgledalo je kao da se krv razlila po zemlji“ (Němcová 1969: 32).
- jesen: „Snijega nestade, drveće se zaodjenu liščem koje poče da opada. Vjetar ga je raznosio na sve strane po ružičastoj livadi. Maruška ovaj put nije gledala raznoliko cvijeće. Na grebenima su cvale ciklame, rumenjeli se karanfilčići, u dolini kaćuni, a ispod bukava rasla je visoka paprat i gusti zimzelen. Maruška je pogledom tražila jabuke, te ih stvarno i ugleda na granama“ (Němcová 1969: 33-34).

Opis zime uključen je u Holenin pokušaj da sama dođe do jabuka iako je zima: „U tom času na nebo se navukoše tamni oblaci, plamen vatre poče se povijati prema zemlji, a snijeg poče da pada tako gusto, kao iz perine. Ledeni vjetar zafijuka kroz šumu“ (Němcová 1969: 35). Svi opisi odražavaju i narav djevojčica Maruške

i Holene – Maruškinu skromnost i ljubaznost te Holeninu gramzivost i grubost u ophođenju s personificiranim likovima dvanaest mjeseci.

Crpivši iz navedenih legendi Němcová je doprinosila češkom narodnom preporodu i buđenju nacionalne svijesti. Kod svojih je čitatelja željela osvijestiti duh prošlosti i njihovih predaka što pokazuje da je književnica aktivno upoznivala tradicije i običaje češkog naroda koji se često spominju u legendama (Harits 2016; Runštuková 2017).

Legende s motivima poganskih običaja i pokapanja preminulih:

Smrt i pogreb praoca Čecha (Smrt a pohřeb praotce Čecha)

Praotac Čech vladao je svojim plemenima gotovo trideset godina te je umro u osamdesetoj godini oplakivan od sviju. Pokopan je prema poganskim običajima, a Česi su vjerovali da će njegova duša živjeti jednako dostojno kao i tijekom njegovog zemaljskog života. Prema običajima, Čecha su odjenuli u svečano ruho s kapom, zatim su ga zapalili zajedno s hranom i oružjem. Njegov pepeo stavili u spremnik koji su položili u grob i napravili humak (Nikl 2006).

Božena Němcová u svoje je bajke implementirala primjere iz poganskog života starih Čeha. Česi su od samih početaka pridavali važnost primjerenom načinu sahrane. Promotri li se bajka *O tri brata*, može se uočiti da je najmlađi brat na početku puta naišao na mrtvo tijelo nasred zelene livade. Odlučio je pokopati tijelo kako priliči umjesto da ga napadaju vrane. Napravio je grob i položio tijelo u zemlju. S obzirom na to da su Česi vjerovali u to da duša nastavlja živjeti, Božena Němcová u bajci prikazuje duh preminuloga, odjeven u dugu haljinu, kako najmlađem bratu pokazuje srnu. Obraća se bratu i zahvaljuje mu što je pokopao njegovo tijelo te tako omogućio da njegova duša živi. U znak zahvale dao mu je srnu koja će mu pokazivati put i osigurati mu da pronađe zlatnu pticu. Osvrnuo se i na njegovu stariju braću koja su ga ignorirala i pošla svojim putem zbog čega oni zlatnu pticu neće moći pronaći. Motiv groba javlja se u bajci *Tri zlatna pera* u kojoj umire Čestmírov otac te bude pokopan na obiteljskom posjedu, a njegov je grob prvo što Čestmír posjećuje nakon što se vrati s putovanja (Otčenášek 2012; Ulrychová 2012).

Legende s motivom broja tri:

Krokove kćeri (Krokovy dcery)

Prema legendi *Krokove kćeri*, nakon smrti praoca Čecha, Češkom je vladao vojvoda Krok koji nije imao sinove, već tri kćeri. Najstarija, Kazi, poznavala je ljekovite

biljke i liječila je bolesne, Teta, koja je bila veoma pobožna, učila je narod vjerskim običajima, pjesmi i plesu. Najmlađa kći, Libuše, bila je najljepša i najmudrija od svih triju sestara. Libuše je bila dobra sutkinja, a imala je i sposobnost predviđanja budućnosti. Vojvoda Krok doveo je narod na područje današnjeg Praga nakon što je čuo prvo Libušino proročanstvo u kojem je ona vidjela visoku utvrdu na crnoj stijeni što se uzdiže iznad šume i srebrne rijeke. Krok je upravo na tom mjestu sagradio utvrdu i nazvao je Vyšehrad. Nakon Krokove smrti narod i plemstvo odlučili su kao novu kneginju postaviti upravo Libušu jer su poznavali njezinu dobrotu i iskrenost (Jirásek 2011; Nikl 2006).

U ovoj legendi uočava se važnost broja tri koji igra veliku ulogu u brojnim bajkama Božene Němcové. Jedna od tih bajki je ona *O trima sestrama*. Poput Libuše, najmlađa od triju sestara – Anuška, također je i najljepša među njima. Ona od oca dobiva tri oraha koji sadrže tri haljine, tri dana odlazi u crkvu gdje upozna princa te na kraju bajke postaje princezom.

Tri sestre su motiv koji se javlja i u bajci *O Pepeljugi*. Poput brojnih verzija *Pepeljuge* i u ovoj su likovi dvije zlobne starije sestre i treća, najmlađa sestra koja je lijepa i radišna. Ona ima na raspolaganju tri škrinje u kojima se nalaze haljine. Na zabavama upoznaje princa koji ju kasnije oženi te ona postane princezom.

Princ Bajaja još je jedna bajka koja sadrži isti motiv. U bajci se pojavljuju tri zmaja s devet, osamnaest i dvadeset i sedam glava (brojevi djeljivi s tri), kralj ima tri kćeri, Bajaja dobiva tri prekrasna odijela, mač i uzdu za konja kako bi obranio princeze od zmajeva. Kralj ima tri kćeri od kojih je ponovno ona najmlađa ujedno i najljepša. Njihova sudbina odlučena je pomoću tri zlatne jabuke kojima su dobile svoje muževe:

„Obukle su skupocjene haljine, svaka je uzela u ruku jabuku i popela se na balkon ispod kojega su u redu stajali knezovi i gospoda. Između gledalaca pored samih mladoženja stajao je Bajaja.“ (Němcová 1969: 66) Svaka od tri jabuke dokotrlja se do Bajaje koji prepusti prve dvije drugim knezovima i vitezovima, dok treću – koju je bacila najmlađa kći, zadrži za sebe:

„(...) otvore se vrata od gozbene dvorane i u nju uđe Slavjena sa vitezom u bijeloj odjeći i u zlatnoj kacigi, predstavljajući ocu kao svoga mladoženju nijemoga Bajaju!“ (Němcová 1969: 66)

Nadalje, kralj u bajci *Vragov šogor* imao je tri kćeri. Ovoga puta najmlađa je jedina bila spremna žrtvovati svoju sreću za dobrobit svoje obitelji i naroda. Pristala je na udaju kako bi otac mogao primiti zlatnike, koje mu je vrag obećao, i izbjeći ustanak naroda dok dvije starije kćeri nisu to željele ni pod koju cijenu (Majstříková 2019).

Legende s motivima potrage za zlatom i zlatnim predmetima:

O prvoj kneginji Libuši, njezinom blagu i o zlatnoj kolijevci

(O prvnj kněžnj Libuši, jejích pokladech a o zlaté kolébce)

Legenda *O prvoj kneginji Libuši, njezinom blagu i o zlatnoj kolijevci* ponovno ističe Libuše kao najmlađu i najmudriju od triju sestara – kćeri vojvode Kroka. Libuše je znala riješiti svaki spor i postići mir među narodom. Kad bi bila u nedoumici što učiniti, koristila bi svoje vidovnjačke moći. Užasavala se pomisli da bi njezinom zemljom jednog dana mogli zavladatai jad i bijeda. Stoga je pitala bogove gdje može pronaći zlato. Tamo gdje bi je bogovi usmjerili, njezini bi rudari pronašli velike količine zlata. Imala je i zlatnu žabu koja bi uvijek doskočila točno tamo gdje je trebalo kopati. Zlato je skladištila na tajnom mjestu na Vyšehradu za koje su znali samo Libuše i njezin suprug Přemysl. Nakon njihove smrti mnogi su pokušavali pronaći blago. Najdragocjenijim komadom blaga smatrala se zlatna kolijevka, ali Libuše ju nije sakrila s ostatkom blaga. U toj kolijevci spavala su njezina djeca. Nakon što je posljednje dijete odraslo, jedne je noći uzela kolijevku i stavila ju na padinu koja se prostirala iznad rijeke Vltave. Tada je odbljesak rijeke i zvijezda gotovo u potpunosti obasjao brdo na suprotnoj obali rijeke, mjesto na kojem se danas nalaze Hradčany. Libuše je prorekla da će kolijevka ostati skrivena sve dok se na suprotnom brdu ne rodi najmoćniji vladar njezinog naroda, a zatim ju je bacila u Vltavu. Kolijevka je dugo ostala skrivena, dok se iz posljednje grane roda Přemyslovaca nije rodio budući vladar Karlo IV. Kolijevka je rasla zajedno s njim i pretvorila se u krevet za odraslog čovjeka. Nakon njegove smrti, kolijevka je ponovno nestala u dubinama Vltave. Ljudi su pokušavali pronaći Libušinu kolijevku u Vltavi, ali su umjesto nje pronašli samo svoj grob (Jirásek 2011; Nikl 2006).

U ovoj legendi ističu se motivi zlata i zlatnog čarobnog predmeta objedinjeni u Libušinoj zlatnoj kolijevci koja posjeduje čarobne moći: sposobnost pojavljivanja, rasta i nestajanja.

Dvije bajke u kojima su veoma izraženi motivi zlatnih predmeta su *Tri zlatna pera* i *O zlatnom kolovratu*. Tri zlatna pera igraju sudbonosnu ulogu u istoimenoj bajci jer ih pastir Čestmír mora donijeti kralju kako bi se oženio njegovom kćeri. Sličnu ulogu imaju i zlatni kolovrat, preslica te vreteno u bajci *O zlatnom kolovratu*. Starac šalje dječaka na dvor da proda spomenute predmete kako bi otkupio princezine dijelove tijela i pomogao joj. Zlatni i začarani predmeti javljaju se u bajkama Božene Němcové kao sredstva pomoću kojih će biti prevladane zapre-

ke. Tako je i zlatni kolovrat iz ove bajke ujedno i začarani predmet koji pomaže u otkrivanju varalice (Otčenášek 2012; Majstríková 2019).

Legende s motivima vjere i pobožnosti:

Sveti Prokop (Svatý Prokop)

Prokop je bio mudar i učen čovjek koji je napustio život u Pragu kako bi pronašao novo mjesto za život koje će mu biti pogodno za rad i molitvu. Naselio se u dubokoj šumi pored rijeke Sázave te je živio pustinjačkim životom. Posjekao je komad šume i obrađivao zemlju. Živio je od uroda zemlje i šumskih plodova. Iz obližnje spilje protjerao je poganske bogove i ukrotio vraga. U njegovoj su blizini pronašle sklonište brojne plahe šumske životinje. Jednog dana je knez Oldřich pošao u lov u šumu u kojoj je Prokop živio. Lovio je srne i jelene te ih je stjerao u kut u blizini visoke stijene. Kad je htio udariti jelena, između njegovih rogova pojavio se svjetleći križ. Tada se iza jelena pojavio Prokop koji je Oldřichu opisao svoj način života ispunjen teškim radom i molitvom, a zatim mu je ponudio vino. Čim je Oldřich okusio Prokopovo vino, znao je da se radi o svecu. Stoga je Prokopu ispunio želju i na tom mjestu sagradio samostan u kojem će Prokop, kao prvi opat, moći širiti vjeru na slavenskom jeziku (Nikl 2006).

Němcová je u svojim djelima veličala češku povijest i njezine velikane, a sastavni dio češke kulture je i slavenski jezik kojim su govorili njihovi preci (Kos 2008).

U legendi *Sveti Prokop* javlja se motiv jelena koji se može povezati sa srnom iz bajke *O tri brata*. Plahe životinje, poput srne, nisu se bojale Prokopa. Naprotiv, pronašle su sklonište u njegovoj blizini. U trenutku u kojem je Oldřich želio udariti jelena, među jelenjim rogovima ukazao se kršćanski simbol križa. Na pojavu križa, a zatim i Prokopa, Oldřich se suzdržao te nije prekršio petu Božju zapovijed koja glasi: „Ne ubij!” Nadalje, u bajci *O tri brata* najmlađem bratu srna se ukazala tek nakon što je dostojno pokopao mrtvo tijelo (Hranjec 2003; Otčenášek 2012).

Naglašena pobožnost, vjera i molitva, prisutne u legendi *Sveti Prokop*, pojavljuju se i u bajkama Božene Němcové. U bajci *O trima sestrama* opisuje se odlazak u crkvu na misno slavlje majke i dviju starijih sestara. Anuška odijeva čarobne haljine te odlazi u crkvu u tajnosti, bez znanja ostatka obitelji. U crkvi se moli, ali odlazi pred kraj mise kako bi stigla kući prije majke i sestara. Anuška je lik koji živi najskromnije od svih i marljivo radi poput Prokopa. Jednako marljiv je i lik Maruške iz bajke *Dvanaest mjeseci*. Maruška je djevojka odgojena prema kršćanskim načelima. Usprkos stalnom ponižavanju od strane Holene i majke, nikada im nije poželjela zlo. Štoviše, poslala je u šumu da bi Holeni osigurala željene

ljubičice, jagode i jabuke, znajući da je malo vjerojatno da će u tome i uspjeti. Maruška ostaje dosljedna svojem kršćanskom duhu do samog kraja bajke što se najbolje očituje u njezinom izražavanju zabrinutosti nakon što se majka i Holena nisu vratile iz šume (Hranjec 2003; Otčenášek 2012).

Legende s motivima povijesnih lokaliteta:

O kuli Daliborki (O věži Daliborce)

Legenda *O kuli Daliborki* govori o vitezu Daliboru iz Kozojeda kojeg je kralj Vladislav Jagellovec zatvorio u kulu na Hradčany. Vitez Dalibor bio je prvi zatvorenik u toj kuli koja je po njemu nazvana Daliborka, a i danas nosi isto ime. Bio je optužen i zatvoren zbog podupiranja ustanka protiv vrhovnog viteza Adama Ploskovskog. Prehranjivao se svirajući na guslama i izražavajući glazbom svoje osjećaje. Vjeruje se da je vitez Dalibor svirao najljepše pjesme upravo onda kad je osjećao najveću tugu, a narod je to prepoznao i zato mu je pomagao (Nikl 2006).

U ovoj legendi prisutan je i motiv glazbe. Vitez Dalibor svira narodnu glazbu inspiriranu vlastitom nesretnom sudbinom. Tužaljke koje svira na guslama odražavaju njegovu patnju i čežnju za nekadašnjim životom. Od svih instrumenata svirao je upravo na guslama koje se smatraju narodnim instrumentom. Motiv narodne glazbe javlja se u bajci *Tri zlatna pera* u kojoj pastir Čestmír pjeva narodne pjesme. Kako se družio s princezom Svatavom, naučio ju je svim pjesmama koje je poznao te je ona glazbom pokušavala umiriti svoju čežnju za njim. No za razliku od viteza Dalibora, Svatava je bila princeza pa je, prikladno svojem staležu, svirala harfu (Otčenášek 2012). Božena Němcová i ovom bajkom naglašava motive češke kulturne baštine želeći čitateljima omogućiti poistovjećivanje s likovima (Runštuková 2017).

Zaključak

Božena Němcová objavila je tijekom češkog narodnog preporoda zbirke čeških i slovačkih bajki utemeljenih na motivima čeških narodnih legendi. Rezultati usporedbe motiva pojedinih čeških legendi u kontekstu njihove povezanosti s bajkama Božene Němcové pokazuju čestu prisutnost motiva broja tri te karakterističnih obiteljskih odnosa u obiteljima s troje djece od kojih najmlađe predstavljaju ispravne moralne vrijednosti prihvaćene u društvu. Likovi se nerijetko vežu uz kršćanske motive te je najmlađe dijete i duhovno najčišće. Motiv zlatnog čarobnog predmeta ima ključnu ulogu u razvoju fabula bajki u kojima se pojavljuje budući

da se pomoću takvih predmeta rješavaju problemi koji se u bajci javljaju. U bajkama su prisutni i poganski običaji starih Čeha, sačuvani u brojnim legendama kao i motivi češke kulture kao što su pjesma i ples.

Slijedom navedenoga može se zaključiti da je Božena Němcová svoje bajke uvelike temeljila na motivima čeških narodnih legendi koristeći ih u svrhu promicanja preporodnih ideja i svijesti o češkom jeziku i kulturi u vrijeme Bachova apsolutizma. Njezine su bajke omiljene i danas, u životu suvremenih Čeha, čemu svjedoče njihove brojne filmske, televizijske, kazališne i druge adaptacije.

Literatura

- BOTICA, STIPE. 2013. *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- BROŽKOVÁ, LUCIE. 2012. *Staré pověsti české a jejich současné zapracování: Old Czech legends and their current treatment*. Praha: Univerzita Karlova v Praze.
- DRAŽKOVÁ, MICHAELA. 2013. *Traditional Czech and British Fairy Tales – The Most Obvious Analogies*. Bachelor Thesis. Prague: Charles University in Prague, Faculty of Education.
- HARITS, IMRON W. 2016. *Rewriting Folktales: Children Literature Context, Adaptation, and Pedagogical Aspects: European and Madura Tales*. // *The 4th Literary Studies Conference Children's Literature in Southeast Asia*. / Elisabeth Oseanita Pukan, Hermansyah Setiajid Harris (ur.). Yogyakarta, Indonezija: Universitas Sanata Dharma, 130-134.
- HONKO, LAURI. 2010. *Metode istraživanja usmenih priča: njihovo trenutno stanje i budućnost*. // *Folkloristička čitanka*. / Marijana Hameršak; Suzana Marjančić (ur.). Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 349-375.
- HRANJEC, STJEPAN. 2003. *Kršćanska izvorišta dječje književnosti*. Zagreb: Alfa.
- JIRÁSEK, ALOIS. 2011. *Staré pověsti české*. Horní Bludovice: Carpe diem.
- KARPATSKÝ, DUŠAN. 1975. *Češka književnost*. // *Povijest svjetske književnosti*. / Aleksandar Flaker (ur.). Zagreb: Mladost, 7-78.
- KOS, SUZANA. 2008. *Tri lika Božene Němcové u kontekstu češke književne povijesti i kulture*. // *Romantizam i pitanja modernoga subjekta*. / Josip Užarević (ur.). Zagreb: Disput, 359-374.
- MAJSTRÍKOVÁ, KATEŘINA. 2019. *Staré pověsti české – dnešní pohled*. Bakalářská práce. Prague: Charles University in Prague, Faculty of Education.
- NĚMCOVÁ, BOŽENA. 1969. *Zlatokosa djevojka, slovačke i češke priče*. Sarajevo: IP Veselin Masleša.
- NIKL, BŘETISLAV. 2006. *Tajemné pověsti české*. Praha: Nakladatelství XYZ.
- OTČENÁŠEK, JAROSLAV. 2012. *Pohádky a pověsti Boženy Němcové – Adaptace lidových podání*. *Český lid*, 99 (3), Praha, 299-306.

- PINTARIĆ, ANA. 2007. Bajkoviti svijet Božene Němcové. *Život i škola*, 18/2, Osijek, 30-47.
- RADIĆ, STJEPAN. 1910. *Češki narod na početku XX. stoljeća*. Zagreb: Izdanje „Maticе hrvatske“.
- RUNŠTUKOVÁ, MARCELA. 2017. Božena Němcová jako trvalá i proměnlivá inspirace. Bakalářská práce. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta.
- ŠNOBL, VLATKA. 2017. Didactic Application of Selected English and Czech Fairy Tales. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- ULRYCHOVÁ, MICHAELA. 2012. Sociální motivy v pohádkách Boženy Němcové. Bakalářská práce. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta pedagogická.
- ZIPES, JACK; BLAŽIĆ, MILENA MILEVA; BEDENK, KASILDA. 2020. *Slovenske pravljicarke (1848 – 1918) in evropska tradicija od trubaduric do pravljicark*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.

Motifs of Czech legends in Božena Němcová's fairy tales

Abstract

The paper connects the motifs of Czech legends in some of Božena Němcová's fairy tales by examining the available sources to shed light on their role in the context of Czech national revival. Czech folk legends as a part of Czech folk literature had a great influence on Božena Němcová's literary work. The writer considered them extremely important, and they were an inspiration for fairy tales with which she wanted to awaken Czech national consciousness as an active member of the Czech national revival. The results of comparing the motifs of some Czech legends in the context of their connection with Božena Němcová's fairy tales show the frequent presence of the number three, characteristic family relationships – three children in the family, the youngest of whom represents the correct moral values accepted in society, then the use of pagan and Christian as well as motifs of Czech culture such as singing and dancing.

Key words: Božena Němcová, Czech national revival, Czech folk tales and legends.

- PINTARIĆ, ANA. 2007. Bajkoviti svijet Božene Němcové. *Život i škola*, 18/2, Osijek, 30-47.
- RADIĆ, STJEPAN. 1910. *Češki narod na početku XX. stoljeća*. Zagreb: Izdanje „Maticе hrvatske“.
- RUNŠTUKOVÁ, MARCELA. 2017. Božena Němcová jako trvalá i proměnlivá inspirace. Bakalářská práce. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta.
- ŠNOBL, VLATKA. 2017. Didactic Application of Selected English and Czech Fairy Tales. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- ULRYCHOVÁ, MICHAELA. 2012. Sociální motivy v pohádkách Boženy Němcové. Bakalářská práce. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta pedagogická.
- ZIPES, JACK; BLAŽIĆ, MILENA MILEVA; BEDENK, KASILDA. 2020. *Slovenske pravljicarke (1848 – 1918) in evropska tradicija od trubaduric do pravljicark*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.

Motifs of Czech legends in Božena Němcová's fairy tales

Abstract

The paper connects the motifs of Czech legends in some of Božena Němcová's fairy tales by examining the available sources to shed light on their role in the context of Czech national revival. Czech folk legends as a part of Czech folk literature had a great influence on Božena Němcová's literary work. The writer considered them extremely important, and they were an inspiration for fairy tales with which she wanted to awaken Czech national consciousness as an active member of the Czech national revival. The results of comparing the motifs of some Czech legends in the context of their connection with Božena Němcová's fairy tales show the frequent presence of the number three, characteristic family relationships – three children in the family, the youngest of whom represents the correct moral values accepted in society, then the use of pagan and Christian as well as motifs of Czech culture such as singing and dancing.

Key words: Božena Němcová, Czech national revival, Czech folk tales and legends.